

GİZLİ ZABIT CERİDELERİNE GÖRE TBMM'NİN TANINMA ÇABALARI: LONDRA KONFERANSINA KATILMA MESELESİ

Selçuk URAL*
Nebahat ORAN ASLAN*

ÖZET

21 Şubat 1921 tarihinde Londra'da yapılan konferans, Milli Hareketin ve TBMM'nin hukuki ve siyasi varlığının İtilaf Devletleri tarafından tanınmasında önemli bir rol oynamıştır.

Doğuda Ermenilere, batıda da Yunan ordusuna karşı kazanılan I. İnönü Zaferi, Paris Konferansı Yüksek Konseyi'nin Londra'da bir konferans yapılmasına ve TBMM Hükümetini de bu konferansa davet etmesine neden olmuştur.

TBMM Hükümeti bu konferansta İstanbul Hükümetinden ayrı olarak Bekir Sami Bey'in başkanlık ettiği bir heyetle temsil edilmiştir. Başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Ankara Hükümetinin ileri gelenleri konferansa iştirak etmekle iki amacı gerçekleştirmek istemişlerdir. Bunlardan birincisi TBMM'nin Türkiye'nin tek yasal temsilcisi olduğunu İtilaf Devletlerine kabul ettirmek ve Avrupa kamuoyunda bu yönde çalışmalar yürütmek, ikincisi ise mümkün olursa Misak-ı Milli kararları doğrultusunda kalıcı barışı tesis etmektir.

TBMM, 29 Ocak-5 Şubat tarihleri arasında yaptığı toplantılarla Londra'ya gidecek heyetin adı başta olmak üzere, üyelerini ve bu üyelerin yetki ve sorumluluklarını belirledi.

Bu makalede mebusların bu hususlar üzerinde beyan ettikleri görüş ve düşünceler ile yaptıkları tartışmalar ortaya koyulmaya çalışıldı.

GİRİŞ

Milli Hareketin siyasi bir olgu olarak Avrupa kamuoyunda tanınmasında önemli kilometre taşlarından birisi de hiç şüphesiz II. Londra Konferansı'dır.

* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

23 Nisan 1920'de Ankara'da TBMM'nin açılmasıyla Anadolu'daki siyasi hakimiyeti ele alan hareket bir yandan yeni devletin temellerini atarken, diğer yandan da meydana getirdiği düzenli ordusuyla büyük askeri başarılar elde etmeye başladı. Doğuda Kâzım Karabekir Paşa kumandasındaki birlikler Ermenistan hareketini başarıyla tamamlayıp Ermenilere Gümrü'de barış şartlarını kabul ettirirken¹, batıda İsmet Paşa üstün Yunan ordusuna karşı İnönü'de büyük bir zafer kazanıyordu².

TBMM'nin bu askeri ve siyasi başarılarını görmezlikten gelemeyen Paris Barış Konferansı Yüksek Konseyi 25 Ocak 1921'de Fransız Başbakanı Briand başkanlığında yaptığı toplantıda şu kararları aldı:

1- Doğu Meselesini (Türkiye Meselesi) tartışmak için Müttfikler, Türkler ve Yunanlılar bir toplantı yapacaklardır.

2- Toplantı değişen şartlar gereği, imza edilmiş olan Sevr Antlaşması üzerinde düzeltmelere, tadilata gitmek amacını taşıyacaktır.

3- Mustafa Kemal Paşa veya onun temsilcisinin delegasyona dahil olması temel şart olarak önerilecektir.

4- Yunan hükümeti de benzer bir şekilde davet edilecektir³.

Konsey, İtalyan temsilcisi Kont Sforza'nın teklifini kabul ederek toplantının Londra'da 21 Şubat 1921 tarihinde yapılmasını kararlaştırdı⁴.

Görüldüğü gibi Müttfikler, Ankara'nın elde ettiği başarılardan ürkmekte ve uzun yıllardır planlarını yaptığı Türk yurdunun parçalanması projesinin ellerinden uçup gitmekte olduğundan ciddi bir şekilde endişe etmekteydiler. İşte bu noktada Ankara hükümetine vermeyi planladıkları ufak tefek tavizlerle Sevr'i devam ettirmeyi hayal ediyorlardı.

¹ Doğu Harekatı hakkında geniş bilgi için bakınız Türk İstiklâl Harbi, III, Doğu Cephesi (1919-1921), (Genelkurmay Başkanlığı Yayını), Ankara 1995, s.159-237; Gümrü Antlaşması için bakınız İskender YILMAZ, Gümrü Antlaşması, Ankara 2001, s.63-119.

² I. İnönü Zaferi hakkında geniş bilgi için bakınız Türk İstiklâl Harbi, II, Batı Cephesi 3ncü Kısım, Ankara 1994, s.145-247.

³ Ankara Hükümetinin temsilcisinin konferansta bulunmasının temel şart olarak kabul edilmesini Mehmet Gönülöbol ve Cem Sar TBMM Hükümetinin dış politikasından kaynaklandığını düşünmekte ve şu gelişmelerin davette etkili olduğunu ileri sürmektedirler:

1-Türk-Sovyet ilişkilerinde gözle görülür bir gelişme sağlanması

2-Ermeniler karşısında askeri ve siyasi başarılar elde edilmesi

3-Yunanlılar karşısında elde edilen askeri zafer (Mehmet GÖNLÜBOL, Cem SAR, Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası, Ankara 1997, s.24).

⁴ Bilal ŞİMŞİR, İngiliz Belgelerinde Atatürk, III, (İBA), Ankara 1979, s.75-76; Salahi SONYEL, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, II, Ankara 1991, s.120.

Daveti tebliğle görevlendirilen İngiliz Yüksek Komiseri Sir H. Rumbold aldığı emir doğrultusunda 26 Ocakta Sadrazam Tevfik Paşayı ziyaret ederek Konseyin davetini kendisine ilettili. Yüksek Komiser görüşmede Sadrazamdan Ankara ile derhal temasa geçilmesini de istedi⁵.

İngilizler, gerek İstanbul ve gerek Ankara kanadının konferansa katılımını sağlamak için toprak düzenlemelerinin yapılacağı hususunda kesin güvenceler veriyordu. Yüksek Komiser Rumbold, 28 Ocakta İstanbul'da Hariciye Nazırı Safa Beyle yaptığı görüşmede Sevr'de kesin değişikliklerinin söz konusu olduğunu, antlaşmanın askeri ve mali hükümlerinin yumuşatılacağını, Antep, Urfa ve Maraş'ın Türkiye'ye bırakılacağını, batı sınırının ise Midye-Enez hattı olarak kabul edileceğinden umutlu olduğunu söyledi⁶.

Müttefiklerin yaptıkları toplantıda Ankara'dan hükümet olarak bahsetmemelerine karşın bu hususta tam bir uyum içinde oldukları söylenemez. Zira karar metninde Ankara Hükümeti ifadesine yer vermezlerken, 25 Ocakta İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği ve İngiltere'nin Atina Büyükelçiliğine gönderilen yazılarda Ankara'dan hükümet olarak bahsedilmekte idi⁷.

Aslında Yüksek Konseyin aldığı karar tarafların tepkisine yol açtı. İlk tepki Yunan Hükümetinden geldi. İngiltere'nin Atina büyükelçisi Lord Granville, Lord Curzon'a gönderdiği 27 Ocak tarihli telgrafında Yunan Hükümetinin Mustafa Kemal Paşayı "asi" olarak vasıflandırdığını ve bu sebeple konferansta aynı masada tartışmak istemediğini ileri sürdü. 28 Ocak tarihli ikinci telgrafında ise Yunan basınının karara tepki gösterdiğini belirterek, davetin Hellenizme büyük bir darbe vurduğu noktasında hemfikir olduklarını yazıyordu⁸.

Davet, Türkiye'nin temsili hususunda İstanbul ile Ankara arasındaki tartışma ve mücadelenin de su üstüne çıkmasına neden oldu. Tevfik Paşanın 26 Ocakta kendisine gönderdiği telgraf sayesinde davetten haberdar olan Mustafa Kemal Paşa, mevcut hitaba tepki göstererek telgrafın kendisi yerine ya "Heyet-i Vekile" ya da "TBMM Riyasetine" gönderilmesini isteyerek, Ankara'da mevcut TBMM Hükümetinin İstanbul tarafından da tanınmasını istedi. M. Kemal Paşa 27 Ocakta "Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine" hitabıyla başlayan telgrafa ertesi gün verdiği cevapta "Türkiye hakkında tek söz söyleme yetkisinin TBMM'ne ait olduğunu beyan ederek, İstanbul'daki "Heyetin" davet edilme sebebinin "ikilik" çıkarmaya hizmet için olduğunu, ciddi bir barış isteniyorsa, İtilaf Devletlerinin doğrudan doğruya TBMM'ni davet etmeleri gerektiğini beyan etti⁹. Bu tarihten itibaren 5 Şubata kadar İstanbul ile Ankara

⁵ ŞİMŞİR, İBA, III, s.82.

⁶ Zeki SARIHAN, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, III, Ankara 1995, s.385.

⁷ ŞİMŞİR, İBA, III, s.79.

⁸ ŞİMŞİR, İBA, III, s. 87, 89, 91.

⁹ Kemal ATATÜRK, Nutuk, II, İstanbul 1982, s.554-556; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, (ASD), s.161-164.

arasında süren uzun telgraf görüşmeleriyle taraflar birbirlerini ikna etmeyi başaramayınca, Ankara hükümeti konferansa ayrı bir heyetle katılma kararı aldı¹⁰.

Mustafa Kemal Paşa, Tevfik Paşa ile yaptığı görüşmelerden bir sonuç alınamayacağını görmekte gecikmediğinden, bu karışık durum karşısında Meclisin haklarını koruması ve hükümeti her safhada desteklemesini daha da sağlamlaştırmak amacıyla 31 Ocakta Mecliste milletvekillerine hitaben bir konuşma yaptı. Konuşmasında; Meclisin dışta barışı, içeride de birliği TBMM çatısı altında sağlamakla yükümlü olduğunu, hükümetin bu maksatla büyük gayret sarf ettiğini, bu yüzden de Meclisin de tefrikaya düşmeden hükümeti desteklemesi gerektiğini belirtti¹¹.

İstanbul ile Ankara arasındaki yazışmaları yakından takip eden İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Rumbold, Mustafa Kemal Paşanın Meclis'e hitaben konuşma yaptığı gün, Lord Curzon'a gönderdiği telgrafında, gelişmeleri değerlendirerek, M. Kemal Paşanın TBMM hükümetini Türkiye'nin tek, yasal temsilcisi olarak gördüğünü, bu sebeple İtilaf Devletlerden İstanbul yerine kendilerine davet yapılmasını beklediğini yazmaktaydı. Rumbold, ertesi gün gönderdiği telgrafında ise Müttefiklerin doğu meselesini çözmek istiyorlarsa TBMM'ni tanımaları ve davet etmeleri gerektiği yönünde fikrini beyan etti¹². Rumbold'un bu düşüncesine karşın İngiliz Dışişleri yetkililerinden W. S. Edmonds, Mustafa Kemal Paşanın müttefiklerden doğrudan bir davet beklemesini taviz koparmak olarak yorumlayarak, müttefiklerin direkt temastan kaçınmaları gerektiğini düşünüyordu. Ona göre Yunan tehlikesi karşısında Ankara ister istemez Müttefiklere başvuracaktır¹³.

Ankara hükümeti İtilaf devletlerinin kendisini resmen davet etmesi için dış dünyaya bir takım mesajlar da veriyordu. Hariciye Vekili Bekir Sami Bey, konferansı Milli Hareketi ve tabiatıyla TBMM ve onun hükümetini devletlerarası alanda tek merci olarak kabul ettirmenin aracı olarak gördüğünden bunu tescil bağlamında 2 Şubatta Avrupa'nın önemli siyasi merkezlerine bir yazı gönderdi.

¹⁰ Mustafa Kemal Paşa, kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye kanununa göre TBMM'nin tek yetkili merci olduğunu ve Padişahın da TBMM'ni tanınması gerektiğini savunurken, TBMM hükümeti reisi Fevzi Paşa ise gelinen noktanın milletin ve meclisin başarısının bir sonucu olduğunu, Sevr'i imzalamış bir heyetin varisleriyle milletin temsil edilemeyeceğini, İstanbul'un heyet göndermek yerine, TBMM'nin seçeceği heyete gerekli müşavir ve belge yardımıyla bulunabileceğini savunmaktaydı. Tevfik Paşa ise kendi hukuki durumlarına değinmeden iki tarafın birlik halinde konferansa katılması gerektiğini, bunun için Ankara'nın delegelerini seçerek biran önce İstanbul'a gönderilmesinin uygun olacağını, aksi durumda Yunanlıların işine yarayacak durumun ortaya çıkacağını, İstanbul'un konferansa katılmamasının mümkün olmadığını, bunda ısrar etmenin İtilaf Devletlerinin işine yarayacağı tezini savunuyordu (ATATÜRK, Nutuk, II, s.559-574).

¹¹ ASD, s.166, 171.

¹² ŞİMŞİR, İBA, III, s. 98-99.

¹³ SARIHAN, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, III, s.121.

Sami Bey, yazıda konferansta Türkiye'yi ancak TBMM'nin temsil edebileceğine dikkat çekerek, Ankara'nın barışa cidden istekli olduğunu, milletin arzu ve taleplerini içeren talimata sahip heyetin harekete hazır olduğunu vurguluyordu¹⁴.

Ayrı Bir Heyetle Temsil Meselesi:

Bu ortam içerisinde Mustafa Kemal Paşanın tek meselesi Ankara'nın resmen davet edilmesi değildi. Mustafa Kemal Paşanın üzerinde önemle durduğu bir diğer konuda olası davet karşısında bir heyetin teşkil ettirilip gönderilmesi idi. Çünkü icranın başında olanlar her ne kadar Ankara'nın resmen davet edilmesi için uğraş veriyorlarsa da asıl karar TBMM'den çıkacaktı. Konferansa heyet gönderilmesi meselesi M. Kemal Paşanın, Tevfik Paşanın gönderdiği telgraf hakkında 29 Ocakta Meclise bilgi vermesiyle birlikte gündeme taşındı.

Bu mesele karşısında Meclisteki hava iki farklı fikrin ortaya çıkmasına yol açtı. Birinci grup, konferansı Yunanlılara askeri yenilginin yol açtığı yaraları sarmak için bir zaman kazandırma olarak görmekte ve Ankara'nın Londra'ya heyet göndermesinin bir fayda sağlamayacağını iddia etmekteydi. Buna karşın ikinci grup ise konferansa katılmama durumunda barış yerine savaş isteyen taraf olarak vasıflandırılmamak için heyetin bir an evvel teşkil ettirilip gönderilmesi taraftarıydı. İkinci grubu M. Kemal Paşanın yanı sıra Vekiller Heyeti üyelerinin başını çektiği milletvekilleri oluşturmaktaydı¹⁵.

İşte bu atmosfer içerisinde Mecliste yapılan tartışmaları şu başlıklar içerisinde toplamamız mümkündür:

- 1- İstanbul heyetinden ayrı bir heyetin gönderilip gönderilmeyeceği,
- 2- Gönderilmesine karar verilirse heyet hangi makam tarafından tespit edileceği,
- 3- Heyetin adının tespiti,
- 4- Heyet üyelerinin tespiti,
- 5- Heyete verilecek talimatın tespiti.

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi Londra Konferansına katılma meselesi 29 Ocakta Meclis gündemine taşındı. Meselenin önemine binaen genel kurul, müzakerelerin gizli olarak yürütülmesine karar verdi. 1 Şubatta yapılan ilk gizli oturumda ilk sözü alan Bekir Sami Bey, hükümetin konferansa murahhaslarını göndermeye karar verdiğini söyledi. Bunun sebebinin ise "Bütün insanlık alemine

¹⁴Aslında Bekir Sami Bey'in bu beyanını çok erken ve oldukça iddialı ifadeler taşıyordu. Her şeyden önce Ankara hükümeti heyetinin bir barış heyeti olduğunu öne sürmekteydi ki Mecliste henüz bu hususta bir karar alınmış değildi. Üstelik İtilaf Devletleri bu heyeti kabul etse dahi ne tür hususları görüşmeye açacağı belli değildi (ATATÜRK'ÜN MİLLÎ DIŞ POLİTİKASI, I, (Kültür Bakanlığı Yayını), Ankara 1994, s.256).

¹⁵SARIHAN, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, III, s.122.

karşı sulh ve sükûnet arzu eden taraf olduklarını göstermek” olarak açıkladı. Bekir Sami Bey sözlerine devamla resmi davet almak için girişimlerde bulduklarını ancak böyle bir davet alınmasa dahi murahhasların gönderilmesine Vekiller Heyeti'nin karar verdiğini, bundan da maksatlarının Londra'da açılacak bir mahkemeden korkmadıklarını aleme ispat etmek olduğunu beyan etti¹⁶.

Heyet gönderme meselesi 4 Şubatta yapılan gizli oturumda şiddetli tartışmalara yol açtı. Milletvekilleri gerek Mustafa Kemal Paşanın ve gerek hükümet üyelerinin yaptıkları aydınlatıcı konuşmalardan sonra Londra'ya heyet gönderilmesi fikrini yavaş yavaş kabul etmeye başladılar. Fakat gelinen noktada gönderilecek heyetin İstanbul'dan gönderilecek heyete dahil mi edileceği, yoksa ayrı bir heyet olarak mı Londra'ya gönderilmesinin daha doğru bir politika olacağı belirlenmeye çalışılıyordu.

Heyet-ı Vekile adına söz alan Müdafaa-ı Milliye Vekili Fevzi Paşa şu hususları Meclisin dikkatine sunarak görüşmelerin bu çerçevede yürütülmesini istedi:

1- 21 Şubatta Londra'da yapılacak olan konferansa Türk tarafı, TBMM murahhaslarının da iştirak etmesi şartıyla davet edilmiştir.

2- Gerek Milli Hakimiyet açısından ve gerek Teşkilat-ı Esasiye dairesi içinde heyetin TBMM'nce seçilmesi ve İstanbul'unda Meclisin tayin ettiği heyete tabi olması gerekirken İstanbul bunu kabule yanaşmamıştır.

3- Vekiller Heyeti esir durumundaki İstanbul'a tabi olmak yerine, doğrudan doğruya bir heyet teşkil ederek Antalya üzerinden göndermeye karar vermiştir.

4- Avrupalılar TBMM heyetini kabulde tereddüt gösterebilir. Fakat gayemiz yapılan haksızlığı dile getirmek olduğu için gidilebilecek en son noktaya kadar gitmeye Vekiller Heyeti kararlıdır.

Fevzi Paşa heyetin şu isimlerden oluşturulduğunu da beyan etti: Bekir Sami Bey, Yusuf İzzet Paşa, Muhtar Bey, Muvaffak Bey, Nafia Müsteşarı Sabıkı Muhtar Bey, Cami Bey, Adanalı Niyazi Bey, Duyun-ı Umumiye Müfettişi Rıza Bey, Münir Bey ve İzmir Mebusu Mahmut Esat Bey¹⁷.

Fevzi Paşanın konferans daveti hakkında verdiği bu malumattan sonra söz alan Karesi Mebusu Abdulgafur Efendi, Ankara'nın, İstanbul'la bağlantısını kesmesinin hilafet makamına zarar vereceğini ve bu durumdan İngilizlerin istifade etmekte gecikmeyeceklerini beyanla bu yola başvurulması halinde İslam aleminin Ankara'ya karşı beslediği hislerin de zedeleneceğini ileri sürdü¹⁸.

¹⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Zabıt Cerideleri, I, Ankara 1985, s.39.

¹⁷ TBMM G.C.Z. I, s.366-367.

¹⁸ TBMM G.C.Z. I, s. 391.

Abdulgafur Efendiden sonra kürsüye gelen İzmit Mebusu Hamdi Namık Bey ise İstanbul'dan gidecek heyete Ankara'nın delege göndermesinin Meclisin meşruiyetine gölge düşürmeyeceği fikrindeydi. Hamdi Bey göre gönderilecek ortak heyetin iki tarafın ortaklaşa aldığı kararlar çerçevesinde hareket etmesinin hiçbir mahzuru olmadığı gibi, bu tarz hareket Avrupa'ya karşılık milli birliği göstermek açısından da önemli bir gösterge olacaktı¹⁹.

Her iki mebus İstanbul'dan gidecek heyete Ankara'nın delege göndermesini isterken, 4 Şubat günü söz alan diğer bütün mebuslar TBMM'nin ayrı heyet göndermesi gerektiğinde hemfikir olduklarını beyan ettiler.

Karesi Mebusu Vehbi Bey, İtilaf Devletlerinin davetine değindiği konuşmasında yapılan daveti, haritadan silinmek istenen bir milletin oyuna yeniden müracaat edilmesi olarak vasıflandırıyor. Vehbi Bey, daveti, milletin hukukunun en iyi şekilde Avrupa'ya ilan ve neşr etme fırsatı olarak görmekte ve bundan en iyi şekilde istifade edilmesi gerektiğini savunmaktaydı. İstanbul'dan gidecek delegelerin Damat Ferit haini gibi olamayacağına inandığını beyan eden Vehbi Bey, Ankara'nın göndereceği delegelerin ise ilk ve son sözlerinin milli hudutlar dahilinde tam bağımsızlık olması gerektiğini söyledi²⁰.

Görülüyor ki Vehbi Bey İstanbul'dan bir heyet gönderilmesinden ziyade Ankara'nın muhakkak bir heyet göndermesini istemekte ve bunun milli menfaatlere en uygun bir davranış olacağını düşünmekteydi.

Vehbi Bey'den sonra sırayı alan Trabzon Mebusu Hüsrev Bey de yaptığı konuşmada Hükümetin resmi davet için yaptığı girişimlere destek verdiğini beyanla, ordunun kuvvetlendirilmesi ve Ruslarla olan temasların iyice artırılmasının arzulanan daveti çabuklaştıracağını iddia etti. Bütün bunlara rağmen davet olmazsa Meclisin heyet göndermesine de karşı olduğunu ifade etti²¹.

Lazistan mebusu Abidin Bey, Ankara'nın yanı sıra İstanbul'un da davet edilmesinin İngilizlerin yeni bir entrikası olduğuna dikkat çektiği konuşmasında, İstanbul'dan gönderilecek heyetin Anadolu üzerinde söz sahibi olamayacağını beyan etti. Abidin Bey, Hüsrev Bey ile fikir birliği içinde olduğunu gösterircesine Ankara'nın davet almaksızın Londra'ya heyet göndermesine karşı çıktı²².

Kırşehir Mebusu Yahya Galip Bey de İstanbul'un Londra'ya heyet göndermekte ısrar etmesinin TBMM'nin başarısına ortak olmak istemesinden kaynaklandığını belirterek, ortak heyet oluşturulmasına itiraz ediyordu. Ankara'nın göndereceği ayrı bir heyetin İtilaf Devletlerince tutuklanacağı yönündeki

¹⁹ TBMM G.C.Z. I, s. 377.

²⁰ TBMM G.C.Z. I, s. 368.

²¹ TBMM G.C.Z. I, s. 368.

²² TBMM G.C.Z. I, s. 369.

söylentilere ihtimal vermediğini, Meclisin de bu tür söylentileri dikkate almaması gerektiği savundu²³.

Hakkâri Mebusu Mazhar Müfit Bey, ortak heyet gönderilmesi üzerinde düşüncelerini beyan ettiği konuşmasında, Teşkilat-ı Esasiye Kanunuyla Meclisin zaten İstanbul'da bir hükümetin var olmadığını kabul etmişken, şimdi bazı mebusların nasıl olur da ortak heyet gönderilmesini istediklerine bir anlam veremediğini beyan etti²⁴.

4 Şubat oturumunun ikinci celsesinde ilk sözü alan Konya Mebusu Vehbi Efendi davetsiz gidilmesine karşı çıkarak, sırf propaganda maksadıyla da olsa böyle bir heyetin gönderilmesinin hükümetin itibarını zedeleyeceğini düşünmekteydi. Vehbi Efendi, propaganda yapılmak isteniyorsa parayla yerli-yabancı basına makale yazdırmanın daha doğru olacağı fikrindeydi²⁵.

Ankara'nın ayrıca davet edilmesinin yanı sıra, ayrı heyet gönderilmesi hususunda en dikkat çekici düşünceler İzmit mebusu Sırrı Bey tarafından ortaya konmuştur. Sırrı Bey, İtilaf Devletlerinin Ankara'yı bir hükümet olarak tanımadıkları için davet hususunda böyle dolambaçlı bir yol tercih ettiklerini, fakat asıl görüşmek istenilen tarafın kendileri olduğunu beyanla, bu gerçeğin İstanbul tarafından kabul edilmek istenmediğini söyledi. Sırrı Bey, Ankara'nın Londra'ya gidecek heyeti bir an önce tespit ederek, daveti beklemeden, konferansa iştirak etmesinin en doğru yol olacağını ileri sürdü²⁶.

Bu konuşmalardan sonra kürsiye gelen Mustafa Kemal Paşa, görüşmelere devam edilmesi şartıyla, Meclisin iki konuyu derhal karara bağlamasını talep etti. Bunlardan birincisi İstanbul'a son bir teklif yapılması, ikincisi ise bir murahhas heyeti gönderip göndermemenin karara bağlanmasıydı. M. Kemal Paşa şu hususları da Meclisin dikkatine sundu:

- 1-Her ihtimale karşı bir murahhas heyeti hazırlanmalıdır.
- 2-Murahhas heyetinin seçimi ve gönderilme hakkı Vekiller Heyetine aittir.
- 3-Meclis üyeleri ne tür vasıflara haiz kişilerin seçilmesini istiyorsa bunları başkanlık divanına bildirerek Vekiller Heyetinin işini kolaylaştırabilirler²⁷.

Meclis görüşmelere 5 Şubatta da devam etti. Fakat oturumu yöneten Meclis başkanı, Mustafa Kemal Paşanın önerisini dikkate alarak, ayrı bir heyet

²³ TBMM G.C.Z. I, s. 369-370.

²⁴ TBMM G.C.Z. I, s. 370-371.

²⁵ TBMM G.C.Z. I, s. 374.

²⁶ TBMM G.C.Z. I, s. 374-375.

²⁷ TBMM G.C.Z. I, s. 378; Kâzım ÖZTÜRK, Atatürk'ün TBMM Açık ve Gizli Oturumlarındaki Konuşmaları, I, Ankara 1990, s. 492.

gönderilmesi teklifini oylamaya sundu. Oylama neticesinde milletvekilleri 26'ya karşı 101 oyla ayrı bir heyet gönderilmesine karar verdiler²⁸.

Böylelikle yaklaşık altı gündür aralıklarla açık ve gizli olarak devam eden görüşmeler neticesinde Meclis, İstanbul'la beraber ortak bir heyet çıkarılması düşüncesine sıcak bakmayarak, kendi politikalarını İtilaf Devletlerine bildirmesi amacıyla ayrı bir heyet göndermeyi kararlaştırmış oldu. 5 Şubata kadar süren görüşmelerin en hayati kısmı Mustafa Kemal Paşanın arzuladığı şekilde sonuçlanmış ve TBMM varlığını dış dünyaya kabul ettirmek yönünde önemli bir karar almıştır.

Heyetin İsminin Tespit Edilmesi:

Londra Konferansına ayrı bir heyet gönderilmesinin karara bağlanmasından sonra Bursa Mebusu Operatör Emin Beyin verdiği takrir üzerine Mecliste heyetin isminin ne olacağı konusu tartışmaya açıldı.

Konu üzerinde ilk sözü alan Hüsrev Bey (Trabzon mebusu) iki gerekçe ileri sürerek heyetin isminin Heyet-i Siyasiye olmasını istedi. Bu gerekçelerden ilki, heyete Heyet-i Siyasiye isminin verilmesi durumunda reddedilen Sevr'le ilgili tadilat hususunda İngilizlerin yapabileceği her türlü emrivakiinin önüne geçilebileceği idi. Zira Heyet-i Murahhasa gönderilmesi durumunda hukuki açıdan onların talepleri peşinen kabul edilmiş sayılacaktı. İkinci gerekçesi ise Heyet-i Siyasiye ile istenilen propagandaların çok rahat yapılabilceği idi. Ona göre bu heyet sayesinde İstanbul'un yapabileceği her türlü siyasi hatanın da önü alınabilecekti²⁹.

Hüsrev Bey'den sonra kürsüye gelen Maliye Vekili Ferid Bey ise gönderilecek heyete, Heyet-i Siyasiye denilmek istenmemesinin sebebini iki nedene bağlı olduğunu söyledi. Bunlardan birincisi, bu ismin ve bu tür heyetlerin Bolşeviklerce kullanılmakta olduğu ve batıda hoş karşılanmadığı idi. İkinci sebep ise heyetin neticede sulh için gideceğini bunun da Heyet-i Siyasiye ile yapılmasının mümkün olmadığı idi³⁰.

Milletvekillerinin bu konu üzerindeki konuşmalarını dinleyen Mustafa Kemal Paşa söz alarak, hangi isim altında olursa olsun gönderilecek heyetin Sevr'i kabul etmek için gönderilmediğini belirtti. Konuşmasını sürdüren Mustafa Kemal Paşa genel kurulun tercihini değiştirmenin gereği olmadığını belirterek tavrını Heyet-i Murahhasa'dan yana olduğunu ima etti³¹.

Bu açıklamaya rağmen Hüseyin Avni ve Celaledin Arif Beyler heyetin isminin Heyet-i Siyasiye olmasında ısrar etmeleri üzerine, Meclis oturumunu

²⁸ TBMM G.C.Z. I, s. 401.

²⁹ TBMM G.C.Z. I, s. 402.

³⁰ TBMM G.C.Z. I, s. 403

³¹ TBMM G.C.Z. I, s. 383

yöneten Hasan Fehmi Bey verilen iki tavriri de göz öntne alarak isim meselesini oylamaya sundu. Yapılan oylama neticesinde Meclis, Heyet-i Murahhasa üzerinde karar kıldı³².

Heyetin Hangi Makamca Tespit Edileceği Meselesi:

Mecliste heyetin gönderilip gönderilmeyeceği meselesi kadar, heyetin hangi makamca tespit edileceği de büyük tartışma konusu yapıldı. Bu hususta Mecliste üyeler iki gruba ayrıldı. Bir grup bu yetkinin Meclise ait olduğunu ve Meclisin üyeleri tespit etmesini savunurken, diğer grup ise bu yetkinin Vekiller Heyeti'ne ait olduğunu iddia ediyordu.

İlk gruba mensup mebuslardan birisi olan Erzurum mebusu Hüseyin Avni Bey, 5 Şubatta ki oturumda yaptığı konuşmada sulh konferansına gönderilecek heyetin seçiminin Vekiller Heyeti'nden ziyade Meclise ait olduğunda ısrar ediyordu.

Fevzi Paşa buna karşı yaptığı konuşmada heyete dahil olacak üyelerin adlarını Vekiller Heyeti'nin belirlemesi ve Meclisin de bunlardan istediğine izin vermesine karar verildiğini, bunu tekrar tartışmanın bir yarar getirmediğini savunarak Hüseyin Avni Bey'in görüşünü reddetti.

Fevzi Paşa'dan sonra söz alan Mustafa Kemal Paşa, bundan önce Moskova Konferansına gitmiş olan heyetin Vekiller Heyetince seçilmiş olduğunu hatırlatarak, bu vazifenin Meclis tarafından üstlenilmesinin bir yarar sağlamayacağını, buna karşın Meclisin denetleme yetkisini kullanarak istediği kişilerin heyete dahil edilmesini sağlayabileceğini belirtti³³.

Heyetin Meclis tarafından seçilmesinde ısrarlı olan milletvekillerinin bunu uzatma eğilimi içerisinde olmaları üzerine Reis Hasan Fehmi Bey, Ertuğrul Mebusları Mustafa Kemal ve Necip Beyler ile İzmit Mebusu Halil İbrahim Bey'in 4 Şubatta verdikleri tavriri oylamaya sundu. Meclis genel kurulu heyet üyelerinin Meclis içerisinde seçilmesine karşılık adayların Vekiller heyeti tarafından tespit edilmesini kabul etti³⁴.

Heyet Üyelerinin Tespiti:

Heyetin Meclis içerisinde seçilmesine karar verilmesinden sonra esas tartışma üyelerin tespitinde yaşandı. Hatırlanacağı gibi Fevzi Paşa, Meclisin 4 Şubatta ki gizli oturumunda Vekiller Heyeti'nin tespit ettiği isimleri genel kurul üyelerine sunmuştu. Bunlar üzerinde başlayan yoğun tartışmalar ve ileri sürülen fikirleri şöyle sıralayabiliriz:

³² TBMM G.C.Z. I, s. 403

³³ TBMM G.C.Z. I, s. 382-384

³⁴ TBMM G.C.Z. I, s. 405

Fevzi Paşanın Meclise sunduğu isimler içerisinde 5 kişi mebus değildi. Bu durum söz alan bütün vekiller tarafından eleştirilerek, heyet üyelerinin alınan karar doğrultusunda Meclis içerisinde seçilmesinde ısrar edildi. Daha doğrusu milletvekili olmayan üye adaylarının hükümetin önerdiği listeden çıkarılmasını istediler. Eleştiriler özellikle Muhtar ve Ziya Beyler üzerinde yoğunlaşmıştı. Mazhar Müfit, Yahya Galip ve Hamdi Namık Beyler yaptıkları konuşmalarda milli davayla uzaktan, yakından ilgisi olmayanların sırf sıfat ve bilgilerinden dolayı aday gösterilmelerini kabul edemeyeceklerini belirterek, bu tür kişilerin müşavir sıfatıyla dahi olsa Londra'ya gönderilmelerine karşı çıktılar³⁵.

Adaylara yönelik en ilginç itirazları ise Konya mebusu Vehbi Efendi yapmıştır. Vehbi Efendi, Bolşeviklerle görüşmeleri yürütmüş olan Bekir Sami Bey'in heyette bulunmasının İtilaf Devletleri temsilcileri üzerinde olumsuz etki yaratacağını iddia ederek, Bekir Sami Bey'in Londra'ya gönderilmemesini istedi³⁶.

Hüsrev Bey de yaptığı konuşmada davayı benimseyen insanların heyete dahil edilmesinin önemine değindikten sonra, özellikle işgal edilen bölgelerden seçilen mebusların Londra'ya gönderilmesinin Avrupa kamuoyu üzerinde iyi tesir bırakacağını iddia etti.

Karesi mebusu Vehbi Bey meseleyi biraz daha teknik açıdan ele alarak üyelerin yabancı dil ve hukuka aşına kişilerden seçilmesini talep etti³⁷.

İzmit Mebusu Sırrı Bey ise 4 Şubatta yaptığı konuşmada Meclisin seçeceği murahhaslar heyetinin yanı sıra Avrupa'da bulunmuş ve milli gayeye hizmet edecek Türklere uygun görülecek bir "İstişare Heyeti" oluşturulmasını teklif etti. Bu heyete ulemadan birkaç kişinin de dahil edilmesini istedi. Muhtemelen İslam dünyasının desteğini artırmaya yönelik olan bu teklif, Fevzi Paşanın itirazına neden oldu. Fevzi Paşa 5 Şubatta yaptığı konuşmada ulemadan üye alınmasının Avrupa kamuoyunda iyi tesir bırakmayacağını ileri sürerek bu teklife sıcak bakmadı³⁸.

Hacı Mustafa Efendi (Ankara) seçilecek üyelerin temiz bir geçmişe sahip olmasını isterken özellikle mandacılığa sıcak bakmış isimlerin ayıklanmasını istedi³⁹.

Oluşturulması düşünülen heyetin sayısı Fevzi Paşanın yaptığı ilk öneride 10 kişi olarak planlanmıştı. Fakat bu üyelerden bazılarının Meclis dışından olmasının şiddetli itirazlara yol açmasından sonra, heyet üyelerinin Meclis içerisinde seçilip gönderilmesi karara bağlandığından Fevzi Paşanın önerdiği listenin değiştirilmesi bir zorunluluk halini aldı. Bunun yanı sıra Murahhaslar

³⁵ TBMM G.C.Z. I, s. 370-371

³⁶ TBMM G.C.Z. I, s. 374.

³⁷ TBMM G.C.Z. I, s. 368.

³⁸ TBMM G.C.Z. I, s.376,385.

³⁹ TBMM G.C.Z. I, s. 372.

Heyetine ek olarak bir de İstişare Heyetinin oluşturulması yönünde tekliflerin yapılması Londra'ya gönderileceklerin sayısının artmasına neden olacaktı. Ama bazı milletvekilleri yaptıkları konuşmalarda İstişare Heyeti adıyla gönderileceklerle birlikte heyet üyelerinin sayısının artırılmasına itiraz ettiler. Ankara mebusu Hacı Mustafa Efendi, Almanların 160 kişilik bir heyetle sulh yaptığını(!) ileri sürerek, heyetin kalabalık olmasının bir fayda sağlamayacağını öne sürdü. Yunus Nadi Bey de heyetin kalabalık tutulmasına itiraz ederek kapsamlı bir barış yapılmayacağı için az sayıda bir heyetle temsil edilmenin daha mantıklı ve siyaseten daha uygun bir tavır olacağını savundu⁴⁰.

Bu gelişmeler karşısında Vekiller Heyeti'nce önerilen isimlerden bazılarının gerek mebus olmamaları ve gerek milli davaya karşı takındıkları tavır sebebiyle Meclis tarafından kabul edilmeyeceği anlaşıldığından ilk öneri geri çekilerek, 5 Şubatta yeni bir liste Meclisin onayına sunuldu. Buna göre Vekiller Heyeti, Murahhaslar Heyeti'nin şu isimlerden oluşturulmasını kararlaştırdı:

Bekir Sami Bey	-Hariciye Vekili- Heyet başkanı
Yunus Nadi Bey	-İzmir Mebusu
Vehbi Bey	-Karesi Mebusu
Hüsrev Bey	-Trabzon Mebusu
Necati Bey	-Erzurum Mebusu
Sırrı Bey	-İzmit Mebusu
M. Esat Bey	-İzmir Mebusu ⁴¹

Vekiller Heyeti, bu isimlerin dışında Yusuf İzzet Paşanın da gönderilmesini teklif etmiş ise de Meclis bunu kabul etmeyerek, yerine Adana mebusu Zekai Beyin üyeliğini onayladı⁴².

Hariciye Vekaleti 6 Şubatta Antalya üzerinden İtalya'ya gitmesi düşünülen heyetin yol ve diğer masraflarını karşılamak üzere yüz bin liralık bir ödeneğin verilmesini Maliye Vekaleti'nin iznini binaen Meclisten talep etti⁴³.

Vekiller Heyeti'nin önerdiği bu liste incelendiğinde milletvekillerinin üzerinde durduğu hususların önemsendiği ve dikkate alındığı görülecektir. Her bir üye milli davaya sadakatle bağlı olmalarının ötesinde kendi sahalılarında uzman kişilerden oluşuyordu. İşgale uğramış bölgelerden seçilmiş mebusların heyete dahil

⁴⁰ TBMM G.C.Z. I, s. 372, 397.

⁴¹ TBMM G.C.Z. I, s. 386.

⁴² ASD, I, s.172.

⁴³ TBMM G.C.Z. I, s. 386.

edilmesi Vekiller Heyeti'nin milli davaya ve milletvekillerinin hassasiyetlerine verdiği önemi gösteriyordu.

Heyete Verilecek Talimatın Hazırlanması:

Londra'ya gidecek heyetin ne tür bir yol izleyeceği Mecliste üzerinde önemle durulan hususlardan bir tanesiydi. Zamanın darlığı sebebiyle heyete verilecek talimat üzerinde geniş bir müzakere imkanı olamamıştır. Yalnız 4,5 Şubatta yapılan gizli oturumlarda Kütahya mebusları M. Cemil ve Ragıp Beyler yaptıkları konuşmalarda heyetin yapacağı görüşmelerde hem İtilaf Devletleri temsilcilerine, hem de İstanbul delegelerine karşı Misak-ı milli kararları doğrultusunda hareket etmesinin doğru olacağı yönünde kanaatlerini bildirmişlerdi⁴⁴.

Mustafa Kemal Paşa bu husus üzerinde yaptığı konuşmada heyetin hemen hareket etmesi gerektiğini, verilecek talimat üzerinde Meclisin karar almasının beklenmesi durumunda çok zaman geçebileceğine dikkat çekerek heyetin hemen gönderilmesini, akabinde de Meclisçe kararlaştırılacak talimatın şifreyle Antalya'da heyete ulaştırılmasını teklif etti. Bu teklif milletvekilleri tarafından uygun bulundu⁴⁵.

6 Şubatta yola çıkan heyete verilen talimat hakkında Mecliste 12 Şubatta yapılan gizli oturumda ise Fevzi Paşa vekiller heyetinin aldığı karar neticesinde heyete Misak-ı milli kararları dairesinde hareket etme talimatı verildiğini beyan etti. Fakat İtilaf Devletleri temsilcilerinin ne tür önerilerle geleceği bilinmediği için heyete verilen talimatın gizli tutulduğunu ve bunun ayrıntıları hakkında Meclise bilgi vermelerinin mümkün olmadığını da sözlerine ekledi.

Fevzi Paşa'dan sonra söz alan Aydın Mebusu Tahsin Bey, Misak-ı Milli hudutları dahilinde Yunanlıların herhangi bir hakkı tanınmadığı için Londra'da Yunan temsilcileri ile bu hususta bir görüşme yapılmamasının heyete bildirilmesini ve bu karar doğrultusunda hareket etmelerinin istenmesini talep etti⁴⁶.

Tahsin Bey'in arkasından kürsüye gelen Karesi Mebusu Basri Bey, Sivas Mebusu Emir Paşa ve Erzurum Mebusu Salih Efendi sulh görüşmeleri sebebiyle ordunun takviyesinden vazgeçilmemesine dikkat çekince Fevzi Paşa bundan bir an bile geri durulmadığını, gerekli hazırlıkların tamamlanması durumunda yapılacak taarruzla düşmanın yurttan kovulacağını ve böylelikle uzun ve yorucu barış görüşmelerine de gerek kalmayacağı cevabını verdi⁴⁷.

⁴⁴ TBMM G.C.Z. I, s. 379, 388.

⁴⁵ ASD, I, s. 173.

⁴⁶ TBMM G.C.Z. I, s. 418.

⁴⁷ TBMM G.C.Z. I, s. 419.

Bu cevaptan anlaşılıyor ki, TBMM Hükümeti bu kadar yorucu uğraşlara rağmen Londra Konferansından Türkiye aleyhinde çıkabilecek olumsuz sonuçları dikkate alarak, geleceğin belirsizliğini kendi lehine çevirmek için her türlü askeri ve siyasi hazırlığını sürdürmeye devam etmekteydi.

Sonuç:

Bekir Sami Bey başkanlığındaki heyetin TBMM'nde ne şekilde teşekkül ettirildiğinin incelendiği bu çalışmada Ankara hükümeti Londra Konferansına katılmak üzere ayrı bir heyet oluşturmasının iki temel sebebi vardı. Bunlardan ilki, Anadolu üzerinde tek hakim güç olduğunu Avrupa'ya kabul ettirmek ve bu yönde tanıtım faaliyetlerinde bulunmak, ikinci sebep ise barışa olan inancını hala koruduğunu ispat etmekte. Bu hususlar Mustafa Kemal Paşa tarafından Public Ledger adlı gazeteye verilen 25 Şubat 1921 tarihli beyanatta da bütün dünya kamuoyuna ilan edilmiştir⁴⁸.

TBMM ve hükümeti birinci hedefine 26 Şubatta ulaşmış ve Ankara heyeti İtilaf Devletleri tarafından yapılan resmi davetle Londra Konferansına iştirak etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, Akşam gazetesi muhabirine 4 Mart 1921'de verdiği demeçte heyet ve konferanstan beklentilerini şöyle belirtmekteydi:

“Anadolu her halde sulhperver bir sa'yi sakinane tesis edebilmek için hulus-i niyet ve samimiyetle vaki olacak her hangi bir teşebbüsü büyük bir memnuniyet ve sulhperver bir hiss-i samimiyetle karşılarız. Bundan naşidir ki Londra Konferansı'na iştirak etmek üzere bir heyet-i sulhiye izamı Büyük Millet Meclisi'nce pek muvafık görülmüştür. Büyük Millet Meclisi Hükümetini Londra Konferansı'na davet etmek maksadının ne olduğunu konferansta cereyan edecek müzakerat ve konferansın temayül-i hakikisi gösterecektir.

Anadolu'nun maksadı, her ne olursa olsun Misak-ı Millî'de ki prensipleri elde etmektir. Bu gayelerinin her halde elde edileceğine Anadolu yine kuvvetle emindir”⁴⁹.

Mustafa Kemal Paşanın arzuladığı barış, konferansa davet kadar hızlı ve kesin olmamıştır. Barış, ancak Türk Hükümetinin ve ordusunun üstün gayret ve fedakarlıkları neticesinde 24 Temmuz 1923'de Lozan'da gerçekleştirilmiştir.

⁴⁸ Mustafa ONAR, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları, II, Ankara 1995, s.238.

⁴⁹ ASD,III, s.27.

ABSTRACT

The London Conference held on 21 February 1921 played an important role as the Allied Powers recognition of the National Movement and the TBMM government. Apart from the Istanbul government the TBMM government was represented by a committee whose president was Bekir Sami Bey, Mustafa Kemal Atatürk and the TBMM government had two aims in participating the conference. The first aim was to point out that the TBMM was the only legal representative of Türkiye and the second one was to maintain peace on the basis of the Misâk-ı Milli decisions.

The TBMM defined in meetings held between 29 January- 5 February the committee and its authority for the conference.

The intention of this essay is to show the speeches, thoughts and discussions of parliament members on this subject.